

Arnionių dvaro koplyčių pėdsakais

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas aiste.bimbiryte@gmail.com

Straipsnyje tyrinėjama Arnionių Švč. Mergelės Marijos koplyčios istorija. Remiantis istoriniais ir ikonografiniais šaltiniais bandoma nustatyti pirmosios koplyčios Arnionių dvaro apylinkėse atsiradimo laiką, išvaizdos ir vietos pasikeitimo aplinkybes bei santykį su dvaro raida.

RAKTAŽODŽIAI: Arnionys, koplyčia, dvaras, Dovydas Šveikovskis, Špirka, Kostrovickiai, Mykolas Zigmuntas Tiškevičius

Šiandien Arnionių kaime (Molėtų r.) esanti Švč. Mergelės Marijos koplyčia savo išvaizda vargiai priverstų stabtelėti pro šalį važiuojančiuosius. Daugiau dėmesio neabejotinai sulauktų čia pat esantys klasicistiniai Arnionių dvaro rūmai ar kitapus Arino ežero esanti Jonišio bažnyčia. Vis dėlto tekstas skirtas būtent to nediduko ir iš pažiūros visiškai neišskirtinio pastato istorijai. Pažvelgti į ją atidžiau paskatino du dalykai: netolima dvaro kaimynystė ir nuotrauka Molėtų krašto muziejuje

(toliau – MKM). Pirmuoju atveju atrodė akivaizdu, kad tarp vos kilometro atstumu esančios dvarvietės ir maldos namų privačio būti ryšys. Ieškant medžiagos šių dviejų objektų sąsajoms pagrįsti, minėtoje įstaigoje pavyko rasti fotografiją, kurioje, pasak muziejininkų, užfiksuotas koplyčios vaizdas tarpukariu. Pastatas atrodė visiškai kitaip nei dabartinis – buvo vadinamojo Zakopanės stiliaus, kuris lietuviškame kontekste atrodė kiek neįprastas (1, 2 pav.). Taigi pirminį tikslą papildė dar vienas – išsiaiškinti, ar toks statinys dvaro pašonėje iš tiesų egzistavo, ir jei taip, kada ir kodėl jo išvaizda taip pasikeitė.

Dovydas Šveikovskis ir protestantiška Arnionių dvaro koplyčia

Apie tai, kad maldos namų Arnionyse būta nuo seno, dar XIX a. pab. užsiminė

1 pav. Arnionių Švč. Mergelės Marijos koplyčia, 2014. A. Bimbirytės-Mackevičienės nuotrauka

2 pav. Arnionių Švč. Mergelės Marijos koplyčia, XX a. 4–5 deš. MKM. F. 414. B. 1

muziejininkas Liucijonas Uzembla (Lucjan Uziębło, 864–1942). Savo straipsnyje „Lenkijos karalystės ir kitų slavų kraštų geografijos žodyne“ jis teigia, kad 1498 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Arnionyse fundavo bažnyčią¹. Kuo šis teiginys pagrįstas, nenurodyta, tačiau tikėtina, jog *Lietuvos Metrika* ar kokių kitu dokumentu, mat Uzembla žinomas kaip gana preciziškas autorius, kruopščiai tikrinęs savo nurodomus faktus. Juolab kad ir pati data „ne iš piršto laužta“ – dvaro istorijoje tokie metai iš tiesų egzistuoja. *Lietuvos Metrikoje* įrašyta, kad 1498 m. birželio 27 d. valdovas Aleksandras broliams Dobrogostui (m. iki 1528), Stanislovui, Mikalojui ir Vaitiekui Narbutaičiams patvirtino jų teisę į valdovo Žygimanto Kęstutaičio jų tėvui ponui Narbutui duotas Arnionių, Kaltanėnų² ir *Dudereco* žemes bei keturis žmones Linkmenyse³. Deja, kaip šios dvi aplinkybės susijusios ir ar neįsivėlė paprasčiausia klaida, kol kas išsiaiškinti nepavyko. Akivaizdu tik tai, kad vėlesni autoriai, nurodę XV a. pab.

kaip pirmosios bažnyčios ar koplyčios Arnionyse atsiradimo laiką, rėmėsi būtent minėtu žodyno tekstu. Kita vertus, Uzembla nurodo čia buvus ne tik katalikiškus, bet ir protestantiškus maldos namus. Priešingai nei ankstesnį, šį jo teiginį pagrįsti pavyko. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne yra saugomas šiam tyrimui labai svarbus šaltinis – Dovydo Šveikovskio (Dawid Szwękowski / Szwękowski, m. ~1644) testamentas, surašytas 1643 metais. Kol kas tai yra seniausias dokumentas, neginčijamai rodantis koplyčios egzistavimą. Jame tuometinis Arnionių ponas išreiškė tokią paskutinę valią:

„<...> o mano nuodėmingą kūną, kuris Aukščiausiojo Kūrėjo valia iš žemės dulkių paimtas ir vėl į tokias pat dulkes privalo būti paverstas kaip žemė žemei atiduoda, mano mielas sūnus ponas Steponas Šveikovskis su mano mielais žentais ir dukterimis yra įpareigoti ir pilnai paprašyti, kad su atlaikytomis Dieviškosios Garbės šventosiomis mišiomis ir visuotinio tinkamo evangelijos tikėjimo pamaldomis mano dvare Arnionyse, esančiame Vilniaus vaivadijoje, toje kriptoje ir

1 Uziębło 1886: 595.

2 Nepainioti su Kaltinėnais Šilalės rajone. Narbutų Kaltanėnai šandien yra Švenčionių rajone.

3 *Lietuvos Metrika (1494–1506)* 2007: 185.

koplyčioje, kurią pastačiau iš pamaldumo ir palaiminimo, negailint lėšų amžinajam mano poilsiui, palaidoti.“⁴

Šios eilutės visų pirma patvirtina patį koplyčios buvimą. Antra, nurodo, kad testatorius buvo jos steigėjas. Na, o pats prašymas būtent čia atgulti amžinojo poilsio rodo ypatingą šios vietos reikšmę dokumento autoriui. Tad kas toks buvo Šveikovskis ir kokia jo vieta dvaro ir koplyčios istorijoje?

XVI a. Arnionys priklausė kaimyninių Dubingių šeiminkams Radviloms. Arnionis, tuomet dar nedidelę valdą, 1560 m. Radvila Juodasis (1515–1565) už 1 000 kapų lietuviškų grašių įkeitė Martynui Janovičiui Chščonovičiui (Marcin Janowicz Chrzczonowicz) ir jo žmonai Rainai Valavičiūtei (Rajna Wołłowiczówna). Metai bėgo, skola vis nebuvo gražinama, tad Chščonovičiai ir toliau savo nuožiūra tvarkėsi Arnionyse. Galiausiai pasimirė ne tik juos užstatęs Radvila, bet ir pats valdos laikytojas. Chščonovičiaus našlė ištekėjo antrą kartą už tuometinio Vitebsko, o vėliau ir Vilniaus kašteliono Povilo Paco (Paweł Pac, 1527–1595) ir kartu su juo toliau naudojosi žeme, nors tikraisiais savininkais tebebuvo Radvilos, t. y. jaunosios kunigaikščių kartos atstovas kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600). Būtent šio žmogaus iniciatyva 1583 m. rugpjūčio 18 d. Pacų tebelaikoma valda už tą pačią kadaise paskolintą sumą buvo perleista Kasparo Šveikovskio našlei Marinai (Marusiai) Franckevičiūtei (Maryna / Marusia Frąckiewiczówna Radzimińska, m. ~1588). Šiai apie 1588 m. iškeliavus anapilin, jos sūnūs Jonas, Dovydas ir Kasparas Šveikovskiai pasidalijo po tėvų mirties likusį turtą, Arnionis paskirdami vidurinio Dovydo priežiūrai. Jis ilgai nedelsė ir jau tų pačių metų spalio 6 d. sumokėjęs Radvilai 2 000 kapų lietuviškų grašių tapo visateisiu Arnionių savininku (dokumentas patvirtintas 1589 m. rugsėjo 25 d.)⁵.

Kodėl Šveikovskiams iš pažiūros taip lengvai pasisekė įsikurti Arnionyse? Pagal senuosius herbynus, viena giminės šaka į LDK atsikėlė XVI a. viduryje. Šią lietuvišką liniją pradėjo Lenarto, Haličo pataurininkio, sūnus Kasparas Šveikovskis (Kasper Szweykowski, m. iki 1571), 1543 m. čia atvykęs iš Švikovo, esančio Podolėje, Haličo pavieta⁶, ir pradėjęs tarnauti Mikalojui Radvilai Rudajam⁷ (3 pav.). Regis, Šveikovskis netruko užsitarnauti darbdavio pasitikėjimą, mat nuo 1561 m. jau figūruoja kaip Biržų vietininkas, o tokiais tapdavo tik labai atsakingi, patikimi asmenys. Pasak Raimondos Ragauskienės, atvykėliui sekėsi tvarkytis šiose pareigose – jis ženkliai prisidėjo prie Valakų reformos vykdymo Radvilų valdose,

4 Dovydo Šveikovskio testamentas, 1643. *LMAVB RS*. F. 267. B. 3296. L. 2.

5 Registras įvairių dokumentų, priklausančių Vilniaus vaivadijos raikytojui Mykolui Špirkai, 1715 08 25. *LVI A*. F. SA. B. 61. L. 1411v–1412; Arnionių dvaro nuosavybės dokumentai, kurie 1715 09 18 Mykolo Špirkos prašymu buvo įrašyti į Lietuvos vyriausiojo tribunolo knygas. *LVI A*. F. SA. B. 61. L. 1424–1425, 1436v–1437.

6 Šveikovskių giminės medis, XVIII a. *LMAVB RS*. F. 21. B. 921. L. 1.

7 Kasparo Šveikovskio asmenybę plačiau aptarusi Raimonda Ragauskienė pažymėjo, kad XVI a. viduryje Radvila Rudasis kaip tik tvarkė motinos Barbaros Kolankos valdų reikalus Podolėje, tad greičiausiai čia ir susipažino su Šveikovskiu, tikėtina, susijusiu su pačios Radvilienės šeima, ir pakvietė jį į Lietuvą (Ragauskienė 2002: 360).

užmezgė ryšius su pasiturinčiais vietos žemvaldžiais, pavyzdžiui, buvusio vietininko Vasilijaus Kliukovskio sesuo Rodovaja testamentu Šveikovskį paskyrė vienu iš savo netekėjusios dukters žemių globėju. Tarnavimas Radvilai, be abejonės, atsiliepė ir paties vietininko gerovei: 1564 m. jis už 150 kapų įsigijo Blendės valdą Giedraičių valsčiuje (Vilniaus paviete), o turimas žemes Podolėje Radvilos dėka išplėtė dar 40 valakų⁸. Net ir po Kasparo mirties⁹ patronas stengėsi padėti likusiems vietininko šeimos nariams – 1581 m. Radvilai ir LDK kancleriui O. Valavičiui prašant, jo našlei ir sūnui iki gyvos galvos buvo palikti minėti 40 valakų Podolėje. Šveikovskio užsitarnautas geras vardas turėjo įtakos ir palikuonių karjerai – ne tik jo vaikai, bet ir anūakai priklausė vadinamajai Radvilų klientelei. Su žmona Marina Franckevičiūte, kuri, beje, buvo kito ilgamečio Radvilos kliento Mikalojaus Franckovičiaus (Mikołaj Frąckiewicz Radzimiński) sesuo, Biržų vietininkas susilaukė jau minėtų trijų sūnų¹⁰: vyriausiojo Jono, Dovydo ir jaunylio Kasparo¹¹. Jonas buvo „ištikimas Radvilos Rudojo sūnaus Kristupo tarnas“, iš pastarojo apie 1584 m. gavęs greta Dubingių buvusią Pabradę¹². Klientelinius ryšius pagrindžia ir jo brolio, Arnionių savininko Dovydo Šveikovskio, laiškas Kristupui Radvilai II, kuriuose jis dėkoja kunigaikščiui už sutikimą dalyvauti dukters vestuvėse, prašo užtarti dukterį dėl „ją pametusio“ ir skolose palikusio vyro Gimbuto (Jan Gimbutt / Gimbuł)¹³. Galima paminėti ir neabejotinai artimą giminaitį Steponą Šveikovskį (Stefan Szweykowski)¹⁴, kuris 1621 m. Jonušo Radvilos laidotuvių proga pasakė atskiru leidiniu virtusią kalbą¹⁵.

Ne tik turtiniai saitai ar ankstesnių kartų pelnyta reputacija šią giminę siejo su viena garsiausių LDK šeimų – reikšmingas vaidmuo čia teko ir religinėms pažiūroms. Kaip ir Biržų-Dubingių kunigaikščiai, Šveikovskiai buvo aktyvūs evangelikai reformatai, tokiais, matyt, tapę ne be Radvilų pastangų¹⁶ ir ypač šioje srityje pasižymėję XVII a. I pusėje. Jau minėtas Šveikovskio sūnus Jonas (Jan

8 Ragauskienė 2002: 360–362. Beje, šio turto išrūpinimas itin gerai iliustruoja Radvilos ir jo patikėtinio santykius. 1564 m. jie abu dalyvavo pergale pasibaigusiame Ulos mūšyje. Pasinaudojęs proga kunigaikštis sau artimus bajorus užtarė valdovui, nepamiršdamas paminėti jų karinių nuopelnų. Radvila teigė, kad Kasparas Šveikovskis ne tik pasižymėjęs narsa, bet ir nukovęs patį Maskvos etmoną Piotrą Šuisį, tik štai dabar jis patyrė didelių nuostolių dėl totorių puldinėjimų ir jam reikalingos 40 valakų valdos „prasimaitinti“. Prašymas buvo patenkintas, nors jokie šaltiniai šio Šveikovskio žygdarbio nemini, o paties Šuisio mirties aplinkybės buvo labai neaiškios.

9 Biržų vietininkas Kasparas Šveikovskis mirė iki 1571 m.

10 Išlikęs Šveikovskių giminės medis rodo, kad būta dar dviejų palikuonių, kurie, matyt, mirė vaikystėje arba genealogijos sudarytojui buvo nežinomi.

11 Tokia seka nurodyta minėtoje genealoginėje schemeje.

12 Ragauskienė 2002: 362.

13 Augustyniak 2003: 54. Autorė nurodo Varšuvos senųjų aktų archyve saugomą Radvilų korespondenciją: 1615 06 26 ir 1625 04 08 Dovydo Šveikovskio rašytus laiškus Kristupui Radvilai II (*AGAD. F. AR V. B. 15944*). Tyrimo metu dėl archyve vykusių remonto darbų dokumentų pamatyti nepavyko.

14 Sūnų tokiu vardu turėjo ir Arnionių savininkas Dovydas Šveikovskis, tačiau datų neatitikimas rodo, kad tai greičiausiai buvo pastarojo pusbrolis.

15 *In exequias Illustrissimi Principis D. Janussii Radivilli etc...*

16 Anksčiau minėtas Arnionių laikytojas Povilas Pacas taip pat buvo evangelikas reformatas.

3 pav. Lietuviškos Šveikovskių linijos pradininkas Kasparas Šveikovskis, XVIII a. *LMAVB RS. F. 21. B. 921. L. 1*

Szweykowski), Pabradės šeimininkas, mažiausiai keturis kartus vadovavo evangelikų reformatų sinodui (1623, 1631, 1633 ir 1635 m.), rėmė Andriaus Volano veikalų leidybą¹⁷. Dovydas, tas pats, kuris paliko mums tokį svarbų testamentą, sinodo direktoriumi buvo išrinktas 1616 metais. Pastangos stiprinti šios konfesijos bendruomenę akivaizdžios ir jų kaip fundatorių darbuose: iki šių dienų mus pasiekė 1633 m. J. Šveikovskio ir jo sūnaus Tobijaus (Tobiasz Szweykowski) dovanojimo raštas Vencavų evangelikų reformatų bažnyčiai, kuriuo perleidžiamos žemės, ant kurių tie maldos namai su klebonija pastatyti (beje, paties Jono ir jo žmonos iniciatyva), o pamokslininkui tenka 4 valakai Krovėškių palivarko (Ukmergės pav.) dirbamos žemės bei 6 valakai Mužvilų kaimo su žmonėmis ir jų prievolėmis. Tarp raštą pasirašiusių asmenų rasime ir D. Šveikovskį¹⁸. Jauniausiam broliui Kasparui priskiriama kalvinų maldos namų Kondrotiškėse (Ašmenos pav.) fundacija XVII a. I ketvirtyje¹⁹. Kartu ši giminė nurodoma ir kaip Zarojaus bei Astašino (abu Naugarduko pavieta) bažnyčių steigėjai²⁰. Visos šios aplinkybės rodo, kad Radvilų ir Šveikovskių kaimynystė buvo ne atsitiktinumas, o dėsningas ilgamečio kartų bendradarbiavimo, klientelinių ryšių rezultatas.

Kaip ir anksčiau minėtos bei, regis, stambesnės giminės fundacijos, Arnionių koplyčia greičiausiai taip pat buvo pastatyta XVII a. I ketvirtyje, mat šis laikas apima ir visam dvarui svarbius įvykius. Šveikovskiui tapus vienvaldžiu šeimininku, Arnionys neišvengiamai ėmė keistis. Rūpintis išplėsti turimas valdas: 1602 m. iš Vilniaus žemės teismo raštininko Melchioro Petkevičiaus (Melchior Petkiewicz) už 300 kapų lietuviškų grašių įsigytas Medeikių kaimas, 1605 m. iš giminaičių Mikalojaus ir Jurgio Franckevičių gautas Spenglo ežeras, 1615 m. iš Stanislovo Lenartovičiaus Urbanovičiaus (Stanisław Lenartowicz Urbanowicz) nusipirktas prie Arnionių buvęs ežeras (greičiausiai Arinas)²¹. Panašiu metu turėjo

¹⁷ Tikrai žinoma, kad Jonas Šveikovskis parėmė Volano *Meditatio in Epistolam Divi Pauli Apostol. Ad Ephesios* išleidimą 1592 metais. Dedicacija skirta ne tik jam vienam, bet ir jo broliams Dovydui ir Kasparui, ir tai rodo, kad pastarieji taip pat aktyviai veikė šioje srityje.

¹⁸ Jono ir jo sūnaus Tobijaus Šveikovskių (Švykovskių) fundacija Vencavų evangelikų reformatų bažnyčiai, 1633. *LNB RS. F. 93. B. 1631. L. 1–2.*

¹⁹ Railaitė 2012: 193.

²⁰ Ten pat.

²¹ *LVI A. F. SA. B. 61. L. 1411v–1412.*

būti pastatytas ir ištaigingas medinis dvaro sodybos ansamblis, kurio buvimą liudija jau vėlesnis, 1650 m., dvaro inventorius²². Arnionyse buvo sukurta stambi pasiturinčios šeimos rezidencija, tad savaime suprantama, jog čia turėjo būti vieta aktyviai savos konfesijos veiklą rėmusio šeiminko maldai ir, kaip jau žinome, jo amžinajam poilsiui.

Vis dėlto šiandien kalvinų koplyčios ar bažnyčios Arnionyse nėra. Nežinoma net jos vieta. Kas nutiko? Gyvenimo pabaigoje D. Šveikovskis surašė du testamentus: 1639 m. birželio 30 d. ir 1643 m. rugsėjo 3 dieną. Jais ir 1640 m. gegužės 26 d. raštu²³ dvarą paskyrė savo vieninteliui sūnui Steponui Kazimierui Šveikovskiui (Stefan Kazimierz Szweykowski, ~1610–1647) ir jo žmonai Kotrynai Piuraitei (Katarzyna Piórowna), kartu prisakęs „tėvonijos savo ne tik visos, bet ir mažiausios jos dalies niekam kitam neperleisti, o kaip kad aš savo įpėdiniams pilną ją išlaikyti“²⁴. Pirmajam mirus, šis iš tiesų tapo Arnionių savininku. Deja, neilgam. Vilniaus bernardinų (!) bažnyčioje buvusi epitafija nurodo, kad pagrindinis Šveikovskio turtų paveldėtojas iškeliavo paskui tėvą praėjus vos keleriems metams po testamento įvykdymo – 1647 metais²⁵. Jo paskutinės valios nežinome. Neaiškus ir dar Dovydo testamente minėto pirmagimio likimas – vėlesniuose dokumentuose užsimenama, kad Stepono būta *steriliter*²⁶, ir tai leidžia manyti, jog kūdikis greičiausiai neišgyveno. Neabejotina tik tai, kad broliui mirus, tėvonijos savininkėmis tapo keturios Stepono seserys: Ona Gimbutienė (Anna Gimbuttowa), Halška (Elżbieta) Masalskienė-Blinstrubienė (Halszka Massalska-Blinstrubowa), Raina (Regina) Mlečkienė (Rajna Młeczkowa) ir Kristina Sokolovskienė-Triznienė-Tiškevičienė (Krystyna Sokołowska-Tryznyna-Tyszkiewiczowa). Tuo metu Arnionys ar jos dalis jau buvo spėta praskolinti Šumlianskams. Viena iš seserų, Kristina, nusprendė imtis šio reikalo ir jau 1650 m. rugpjūčio 6 d. skola buvo likviduota. Tai nebuvo vienintelė Tiškevičienės iniciatyva palikimo klausimu: dar 1647 m. birželio 4 d., matyt, iš karto po brolio mirties, sesuo Ona jai perrašė savo dalį, 1650 m. liepos 20 d. perpirkta priklausiusioji Rainai, o po mėnesio jos rankose atsidūrė ir Halškos paveldėtoji²⁷. Arnionys atgavo savo ankstesnį pavidalą. Vis dėlto planų čia gyventi Tiškevičienė nepuoselėjo. Priešingai, suskubta įvesdinti kitus: dar tą pačią 1650 m. vasarą už 18 800 auksinų Arnionys buvo įkeisti Ukmergės maršalui Jurgiui Iržikovičiui (Jeryz Monwid Irzykowicz)²⁸. Kodėl buvo nuspręsta atiduoti tėvo taip brangintą valdą, į kurią pats šiukštu prisakė neįleisti svetimų?

22 1650 m. Arnionių dvaro inventorius, pateiktas ponui Trakų tijūnui, Vilniaus žemės raštininkui Rosochackiui, 1681. *LVI A. F. SA. B. 22. L. 655–660v.*

23 *LVI A. F. SA. B. 61. L. 1413.*

24 *LMAVB RS. F. 267. B. 3296. L. 4.*

25 Prokop 2007: 153–154. Tai buvo epitafinė vėliava, kuri dingo karo su Maskva metu.

26 *LVI A. F. SA. B. 61. L. 1413.*

27 Ten pat.

28 Ten pat. L. 1414v.

1649 m. birželio 23 d. Varšuvoje anapilin iškeliavo trečiasis šios Šveikovskytės vyras – LDK dvaro maršalas Antanas Jonas Tiškevičius (Antoni Jan Tyszkiewicz, 1609–1649). Amžinojo poilsio jis atgulė Vilniaus katedroje greta brolio, Vilniaus vyskupo Jurgio Tiškevičiaus, o savo sutuoktinę ne tik paliko vieną su septynetu vaikų, bet ir su visomis užgyventomis skolomis. Vos po metų Tribunolo knygoje buvo įrašyta:

„<...> Aš, Kristina Šveikovskytė-Antonienė Tiškevičienė, LDK dvaro maršalienė ir Ukmergės seniūnienė, šiuo savo laisva valia sudarytu įkeitimo raštu pripažįstu pasiskolinusi ir į savo rankas paėmusi 18 800 auksinų, kad padengčiau man po velionio vyro likusias skolas.“²⁹

1650 m. užstatant dvarą buvo sudarytas inventoriūs. Jame koplyčia atskirai nėra minima, tačiau pažymima, jog kažkokio pastato alkieriuje yra laikomos mišios³⁰. Dokumento tekstas labai painus, sunku suprasti, koks statinys turimas omenyje, tačiau atrodo, jog kalbama ne apie pagrindinius dvaro rūmus ar maldos namus kaip atskirą architektūrinį vienetą. Nenurodyta ir kokios konfesijos pamaldos yra laikomos. Panašu, kad Dovydo atžalos protestantizmo nebepuoselėjo, o pats tėvoninės valdos užstatymo faktas leidžia daryti prielaidą, kad vaikai jo paskutinės valios galėjo net neįvykdyti, tad šiam išleidus paskutinį atodūšį koplyčia paprasčiausiai buvo apleista. Kiti dvaro turtų surašymai, kurių iki 1780 m. buvo mažiausiai trys, šiuo klausimu iš viso nieko nepasako. Minėti Iržikovičiai Arnionis gavo valdyti labai nepalankiu metu – jau iš 1660 m. inventoriaus aišku, kad valda karų metu buvo stipriai nusiaubta, dauguma pastatų sudegė³¹, tad tikėtina, kad toks pat likimas ištiko ir Šveikovskio koplyčią ar jos likučius. Nors, reikia pažymėti, kad apie Arnionyse buvusius evangelikų reformatų maldos namus vėlesni autoriai iš kažkur žinojo: Józefas Łukaszewiczius savo dvitomyje *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie* (1843) nurodo čia buvus kalvinistų bažnyčią, nors nei steigimo data, nei fundatorius jam nebuvo žinomi. Jis taip pat nurodė, kad XVIII a. pr. „kalvinistų rankose jos jau nebebuvo“³², tad panašu, kad protestantiškai Arnionių koplyčiai buvo lemta išnykti kartu su savo statytoju.

Katalikiški Špirkų ir Kostrovickių maldos namai XVIII–XIX a.

Atrodytų, kad tuo šią istoriją būtų galima baigti. Kita vertus, nors ir priklausantys kitai konfesijai, o greičiausiai ir esantys visai kitoje vietoje nei anksčiau aprašytieji,

²⁹ Rašto, priklausančio p. Rosochackiui ir mininčio Arnionių dvarą, aktavimas [1650 m. Arnionių dvaro užstatymo sutartis], 1681. *LVI A. F. SA. B. 22. L. 649*.

³⁰ *LVI A. F. SA. B. 22. L. 660*.

³¹ 1660 m. Arnionių dvaro inventoriūs, pateiktas ponui Trakų tijąnui, Vilniaus žemės raštininkui Rosochackiui, 1681. *LVI A. F. SA. B. 22. L. 661–664*.

³² Łukaszewicz 1843: 57.

šiandien Arnionyse maldos namai egzistuoja. Ilgą laiką literatūroje vis pasirodydavo teiginys, kad katalikų koplyčia dvare atsirado tik XIX a. I pusėje, t. y. čia jau reziduojant Kostrovickiams. Vis dėlto vienas dokumentas šį laiką gerokai pakoreguoja. Čia vėl būtina grįžti prie paties dvaro istorijos. Nors kadaise Šveikovskytės-Tiškevičienės ir Iržikovičių surašytas dokumentas skambėjo optimistiškai, vis dėlto realybėje įvykiai klostėsi ne taip palankiai. Iržikovičiai jiems užstatytą dvarą laikė net 30 metų, mat nei Dovydo duktė, nei jos įpėdiniai skolos gražinti nesugebėjo. Arnionis visiškai išpirkti pavyko tik XVIII a. pradžioje, dvarą valdant Kačinskams, kurie savo ruožtu 1714 m. jį su visais priklausiniais pardavė Vilniaus vaivadijos raikytojui Mykolui Špirkai (Michał Antoni Szpyrka / Szpyrko, m. 1718)³³. Jau 1718 m. rugsėjo 13 d. šiam iškeliavus anapilin³⁴, turtas liko artimiausiems šeimos nariams – sutuoktinei Marijonai Morozaitėi (Maryanna Morozówna, m. 1729) ir vaikams – Teresei (Teresa Szpyrkówna) bei Antanui Mykolui (Antoni Michał Szpyrka, m. 1780). Jie, panašu, Arnionyse dažnai buvodavo ar net nuolat gyveno: 1726 m. Karkažiškių bažnyčioje Špirkaitėi tekant už Kristupo Pakošo (Krzysztof Pakosz) santuokos įrašė nurodyta ją esant iš Arnionių dvaro³⁵. Seseriai nutekėjus, o motinai mirus, dvaro šeimininku liko A. Špirka. Jis pats po ilgos ir sunkios ligos 1780 m. taip pat iškeliavo anapilin, o jo paveldėtojams iškilo problemų dėl likusio turto dalybų.

Iš dokumentų susidaro įspūdis, kad egzistavo keli šio pono pomirtinio turto paskirstymą liečiantys dokumentai. Pirmasis testamentas buvo pažymėtas 1756 m. data. Pagal jį atitinkamos sumos buvo paskirtos įvairioms bažnyčioms ir giminaičiams, vertingesni daiktai – žmonai Rakelei Tomaševičiūtei (Rachela Tomaszewiczówna) bei artimiems giminaičiams, tetos sūnums Zavišoms. Arnionių dvaras turėjo atitekti Trakų rotmagistrui Andriui Zavišai (Andrzej Zawisza), prieš tai našlei išmokėjus 20 000 lenkiškų auksinų. Tiesa, šiam dokumentui šio to trūko: antspaudų ir paties testatoriaus pavardės, mat nuplyšus daliai dokumento liko įrašytas tik vardas „Mykolas“³⁶. Kitas šaltinis, kurio, deja, neturime, bet kuris neabejotinai egzistavo (tą liudija gretutiniai dokumentai), turėjo būti surašytas jau gerokai vėliau, pačiame testatoriaus gyvenimo saulėlydyje arba jau minėtų Zavišų iniciatyva. Mat 1780 m. teismo sprendimu viso kilnojamojo ir nekilnojamojo turto savininke netikėtai buvo paskirta iki tol niekur neregūravusi Špirkos sesers anūkė Teresė Korsakaitė (Teresa Korsakówna). Našlė, žinoma, tuo ne itin džiaugėsi. Tad kai naujoji šeimininkė su tėvu, Oršos pavieto žemės teisėju Aleksandru Korsaku (Aleksander Korsak), atvyko į Arnionis atsiimti teisėtai priklausančio palikimo,

33 Arnionių dvaro pardavimo Mykolui Špirkai aktas, 1714 08 16. *LVI A. SA. B. 59. L. 1716–1718.*

34 Įsipareigojimas, Antano Špirkos, Teresės Špirkaitės-Pakošienės ir Kristupo Pakošo duotas Vladislouvi Petrusėvičiui, 1732 05 20. *LVI A. F. SA. B. 88. L. 485.*

35 Karkažiškių parapijos krikšto, santuokos ir mirties metrikai, 1714–1796. *LVI A. F. 604. AP. 13. B. 30. L. 75v.*

36 Mirusio pono Špirkos 1756 m. sudaryto testamentu aktavimas, 1780 04 21. *LVI A. F. SA. B. 4224. L. 509.*

juos pasitiko toli gražu ne svetingai – ginklus ir įtakingus kaimynus pasitelkusi Špirkienė nė neketino vyro užgyventų daiktų perleisti giminaičiams. Ir jei tikėsime įrašais teismų knygose, ėmėsi atitinkamų gudrybių: dalis daiktų buvo paslapčia išgabenti į Šereiškiškes pas kaimyną Giedraitį, kiti atsidūrė pas Sokolovskius, dar dalis – Vilniuje. Galiausiai, prisidengdama tuo, kad skryniose neva yra moteriškų reikmenų ir dėl to jos negali būti atidarytos, išgabeno ir svarbiausius dokumentus³⁷. Na, o kai konfliktui įsisiūbavus teisme buvo pareikalauta po vyro mirties likusio kilnojamojo turto sąrašo, paaiškėjo, kad į jį pateko ne viskas. Visa tai tęsėsi apie metus, kol galiausiai 1781 m. Špirkienės ir jos bendrininkų pasisavintam turtui buvo uždėtas areštas. Korsakaitė palikimą atgavo.

Tačiau ką ši istorija turi bendra su koplyčia? Jei ne užsispyrusi našlė, vargu ar šiandien turėtume žinių apie XVIII a. II pusėje Arnionių dvare buvusius maldos namus, mat viename iš minėtų turto sąrašų rasime būtent dvaro koplyčios inventorių. 1780 m. gegužės 13 d. datuotas dokumentas nurodo čia buvus 3 arnotus, 4 stulas, 4 manipulus, humerolą, juostas, albas, korporalą, purifikatorių, ampules, kieliką, taip pat 2 mišiolus, ant mensos – portatilį, 6 paveikslus, 2 nedidelius varpus (varpelius) ir vieną didesnę varpą, mažą kruficiksą ir net 6 relikvijorius³⁸ – gana nemenką privačios koplyčios turtą. Šis įrašas liudija, kad pamaldos Arnionių dvare atnaujintos ne XIX a., kaip manyta iki šiol, bet gerokai anksčiau, bent jau XVIII a. viduryje. Iškalbinga ir tai, kad liturginiai reikmenys atskiru punktu pažymėti pačiame dvare buvusių daiktų sąrašo gale (po suregistruotų ūkinių pastatų), vadinasi, būta atskiro pastato, o visas reikmenų komplektas reikštų, kad koplyčia buvo funkcionuojanti. Kas ją aptarnavo? Maždaug iki XVIII a. 8–9 deš., t. y. kai buvo priskirti Joništkio parapijai, Arnionys įėjo į Karkažiškės parapijos sudėtį, tad Špirkų dvaro koplyčioje greičiausiai lankydavosi būtent čia dirbę kunigai. Vienas šaltinis leidžia nurodyti net ir konkretų vardą. 1776 m. Vilniuje pasirodė nedidelė knygelė *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego*³⁹, kurios autorius – itin išsilavinęs ir veiklus Karkažiškės klebonas Juozapas Legavičius (Józef Legowicz, m. 1811). Būtent pirmajame leidime⁴⁰, be pagrindinio teksto, rasime ir štai tokią dedikaciją:

„Jų Mylistoms Kilmingiesiems Ponams Vilniaus vaivadijos žemės teisėjams Antanui ir Rakelei Tomaševičiūtei Špirkoms,

Geidaudamas pasauliui apskelbti menką veikalą, kuris sustiprins Tikinčiųjų, ypač prasčiokėlių, krikščionišką dievobaimingumą, nusprendžiau, kad labiausiai derėtų apsaugoti jį Jūdviejų garbinguoju vardu. Jūdviejų vardų, ŠPIRKOS ir

37 Korsako ir Korsakaitės bylos prieš Špirkienę, Tomaševičių, Piotuchus, bernardinus, augustijonus ir kitus procesas, 1780 05 09. *LVIA*. F. SA. B. 4224. L. 635–642.

38 Sąrašas daiktų, likusių po pono Špirkos mirties, 1780 05 13. *LVIA*. F. SA. B. 4224. L. 579.

39 [Józef Legowicz]. *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego z przydatkiem niektórych Pieśni pobożnych przez Jednego Kapłana dyceezji Wileńskiej zebrany y do druku podany...*

40 Katekizmas pakartotinai buvo išleistas dar du kartus: 1790 ir 1806 metais. Vienintelis žinomas 1776 m. laidos egzempliorius yra saugomas Jogailaičių bibliotekoje Krokuvoje.

TOMAŠEVIČIAI, puikumo deramai aprašyti neužteks nei šios plonos knygelės, nei laiko, nei mano gebėjimo. Pakaks, kad tie du vardai, kaip du šviesuliai, pačia savo senovine kilme, giminyste su daugeliu genčių pasipuošę, įvairių dorybių puoselėjimu prilygsta įžymiausioms Lietuvos ir Lenkijos pasaulio giminėms. Dideliai išdabinote savo vardus, Jūsų kilnybės, ir savo nuolankumu Dievui, uolumu jį garbinant, gyvenimo ir kitų dorybių pavyzdžiais, kuriais įkvepiate artimuosius.

Betgi neišguldydamas daugel nepaprastai garbingų Jūsų kilnybių Geradarių privalumų, trumpai žodžiais liudysiu savo nuolankumą: Te Kūrėjas Dausų ir žemės įvairiopais ir gausiais pasisekimais Jūsų Mylistas Geradarius kuo dosniausiai apdovanoja ir kuo ilgesnius paskiria amžius. Tokie tad mano linkėjimai nuo seno buvo, yra ir bus iki mano gyvos galvos, kaip to, kuris paliudija, kad esu

Kilmingųjų Jūsų Mylistų Ponų

Ypatingiausių Geradarių

Labiausiai nusižeminęs tarnas ir nuolatinis Dievo meldėjas

Kun. Juozapas Legavičius, Kark[ažiškės] baž[nyčios] k[lebonas].⁴¹

Taigi Arnionių dvaro šeimininkai rėmė savo parapijos klebono leidinį. Tikėtina, kad bendrauta gan artimai, knygelės autorius greičiausiai ir aptarnavo jų privačią koplyčią, o gal net buvo vienas iš jos atsiradimo iniciatorių.

1783 m. Korsakaitė dvarą pardavė Mykolui Kostrovickiui (Michał Kostrowicki, m. 1821)⁴². Jau 1789 m. išduotas indultas laikyti mišias jam priklausančio Arnionių dvaro koplyčioje⁴³. Kaip tik tuo metu turėjo būti iš esmės perstatytas visas dvaro ansamblis, tad įmanoma, jog čia kalbama jau apie naujus maldos namus, nors nereikėtų atmesti ir versijos, kad kurį laiką dar galėjo būti naudojami ir senąja, Špirkų laikus menančia, koplyčia. 1840 m. aprašant Pabaisko dekanatui priklausiusias Vilniaus gubernijos parapijas buvo pažymėta, kad Jonišio parapijai priklauso „privati medinė koplytėlė, nuo senų laikų ponų Kostrovickių, tos Jonišio parapinės bažnyčios koliautorių, Arnionių dvare [esanti]“⁴⁴. Taip pat nurodyta, kad 1806–1808 m. kasmet buvo atnaujinamas leidimas čia laikyti šv. Mišias, o tam paskirtomis valandomis atvykdavęs kapelionas⁴⁵. Šie duomenys neprieštarauja ir Rūtos Janonienės teiginiui, kad XIX a. pr. Arnionys buvo bernardinų kapelionija⁴⁶. Nežinia dėl kokių priežasčių, tačiau nuo 1809 m. joks kapelionas čia nebesilankydavęs. Taip

41 Legowicz 1776: [1–2v]. Už šį vertimą esu labai dėkinga Vilniaus universiteto Rankraščių skyriaus darbuotojai Veronikai Girininkaitėi.

42 Arnionių dvaro su priklausiniais inventorių, 1783 09 15. *BNI*. F. 1727. Ap. 1. B. 25. L. 153.

43 Kurczewski 1912: 486. Beje, tais pačiais metais indultas išduotas ir Papernios dvaro koplyčiai, kuri tuo metu priklausė kitiems Kostrovickiams, 1802 m. – Anupro Kostrovickio (Onufry Kostrowicki), Lietuvos tribunolo teisėjo, valdose *Rzeczyce* buvusiems maldos namams.

44 Žinios apie Pabaisko dekanato Romos katalikų parapijas Vilniaus gubernijoje, 1840 04 28. *LVI*. F. 694. Ap. 1. B. 1557. L. 30. Už nuorodą į šį šaltinį dėkoju prof. dr. Rimvydui Laužikui, o už pagalbą interpretuojant tekstą – dr. Birutei Rūtai Vitkauskienei.

45 Ten pat.

46 Janonienė 2010: 347.

buvo iki pat 1840 m., kai, praėjus vos mėnesiui po minėto įrašo, tuometinis dvaro savininkas Mykolas Kostrovickio sūnus Aleksandras (Aleksander Napoleon Kostrowicki, ~1812–1858 09 01/17) pateikė prašymą atnaujinti Arnionyse pamaldas. Į jį atsiliėpdamas tuometinis Vilniaus vyskupas Andrius Benediktas Klungevičius (Andrzej Benedykt Kłagiewicz, 1767–1841) surašė tokį raštą:

„1840 m. gegužės 16 d. dvarininko Aleksandro Kostrovickio, Vilniaus pavieto teismo pareigūno, prašymu, atsižvelgiant į gyventojų, artimų Arnionių dvarui, patogumą, leidžiu atnaujinti Dievo garbinimą namų koplyčioje tuose pačiuose Arnionyse, mišių laikymą kiekvieną dieną, išskyrus tas šventes, kuriomis mišios nėra leidžiamos, tokios yra šios dienos: pirmoji Kristaus gimimo diena, Didysis Ketvirtadienis, Didysis Šeštadienis, pirmoji Velykų diena, pirmoji Dvasios atsiuntimo [Sekminių] ir Dievo Kūno diena, visos Švenčiausiosios Mergelės iškilmės, išskyrus Šv. Petro ir Povilo iškilmės, Visų Šventųjų iškilmės ir Vėlinės. Tos koplyčios altoriaus pašventinimui, taip pat ir priežiūrai yra įgaliotas čionykštis Jonišio klebonas.“⁴⁷

Jau tų pačių metų liepos 18 d. Jonišio parapijos klebonas Felicijonas Piotrovskis (Felicjan Piotrowski) pašventino šiuos maldos namus ir juose buvusį altorių⁴⁸. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad visi šie šaltiniai Arnionių dvaro koplyčią vadina „pokojo-wa“, t. y. kambariu, o tai reikštų, kad ji įrengta pačiuose rūmuose, ir tik nurodymas ją esant „iš medžio“ leidžia manyti, kad vis dėlto tai buvo atskiras pastatas. Tokią versiją patvirtintų ir straipsnio pradžioje minėto Uzemblos teiginys, kad „kieme, prie tvenkinio, stovi senas medinis pastatas, kadaise buvusi koplyčia“⁴⁹. Ši žinutė labai vertinga, nes kol kas ji vienintelė nurodo senosios, t. y. bent jau Kostrovickių laikų, koplyčios vietą. Kita vertus, ją reiktų vertinti atsargiai: mūsų dienas pasiekė dvi Juozapo Ozemblauskio (Józef Oziembłowski, 1805–1878) litografijos pagal 1843–1844 m. sukurtus Vincento Dmachausko (Wincenty Dmochowski, 1805–1862) piešinius, kuriose vaizduojami Arnionių dvaro rūmai ir jų prieigos⁵⁰, tačiau dailininkas koplytėlės neužfiksavo. Tad galbūt ji stovėjo parke už rūmų?

Kaip ten bebūtų, kai Uzembła rašė savo tekstą, ja jau niekas nebesinaudojo. Nuo 1858 m. Arnionys turėjo kitus savininkus – po A. Kostrovickio mirties jo našlė Marija Hornovskytė (Maria Hornowska, 1820–1904) dvarą pardavė Jonui Vytautui Emanueliui Tiškevičiui (Jan Witold Emanuel Tyszkiewicz, 1831–1892), kuris čia negyveno – pagrindinė šeimos rezidencija buvo Trakų Vokė. Enciklopedijose ir populiariojoje literatūroje rasime užuominą, kad 1867 m. carinė valdžia koplyčią uždarė⁵¹. Nors oficialaus tokią datą pagrindžiančio dokumento rasti nepavyko, turint omenyje tuometę politinę krašto situaciją, ji atrodo reali. Arnionys tuo metu buvo

47 Indultas laikyti šv. Mišias Arnionių dvaro koplyčioje, 1840. *LMAVB RS*. F. 25. B. 163. L. 20

48 Ten pat. L. 19.

49 Uziębło 1886: 595.

50 Arnionių dvaro archyvo likučiai, XIX a. I p. *LVI A*. F. 1135. Ap. 20. B. 475. L. 1–2.

51 Arnėnai 1953: 290.

nusavinti, vėliau, tiesa, atgauti, tačiau iš surastų XIX a. II p. – XX a pr. šaltinių nieko apie čia buvusius maldos namus daugiau sužinoti nepavyko.

Šv. Mergelės Marijos koplyčia Arnionyse ir jos atsiradimo aplinkybės

Kas kita – pokaris. Taip jau nutiko, kad 1923 m. Lietuvos-Lenkijos demarkacinė linija ėjo tiesiai per Arino ežerą, tad Arnionių gyventojus aptarnavusi Jonišio bažnyčia atsidūrė Lietuvos pusėje, o Arnionys – lenkų. Kitapus sienos likę parapijiečiai pateko į keblią padėtį, kurią reikėjo greitai spręsti. Tas ir buvo padaryta: dar tais pačiais metais buvo parengti Jonišio parapijos kaimų ir jų gyventojų sąrašai, atitinkamai priskiriant vienus ar kitus gretimų parapijų globai (Sužionių, Pabradės, Karkažiškės, Naujųjų Švenčionių (Švenčionėlių)⁵². Vis dėlto netrukus Vilniaus vyskupijos kuriją pasiekusiam bendruomenės rašte buvo teigiama, jog iki artimiausios bažnyčios yra 20 km, ir tai yra didelis vargas Arnionyse gyvenantiems žmonėms. Dėl tos priežasties prašoma leidimo steigti naują parapiją ir čia nuolatinei apgyvendinti kunigą. Kartu pabrėžiama, kad tai neturėtų daug kainuoti, mat tikimasi ženkliai prisidėsiant Arnionių dvarininką Tiškevičių. Jis, neva, kai tik bus parengtas projektas, turėtų duoti sklypą ir net statyboms reikalingų medžiagų. Viltasi surinkti ir nemažai aukų⁵³.

Iš pažiūros iniciatyva buvo rodoma tikrai didelė, bet po metų kunigo Stanislavo Mažeikos (Stanisław Możejko) šiuo klausimu surašytame raporte teigiama, kad šv. Mišių metu kunigai kvietė į kadaise Jonišio parapijai priklausiusių kaimų atstovų susirinkimą, kuris padėtų išspręsti susidariusią situaciją. Pasak Mažeikos, iš 33 kaimų savo delegatus atsiuntė tik 15, t. y. mažiau nei pusė, tad iš viso atvyko 100 žmonių, o likusieji visiškai nepageidavo būti perkelti į naujai steigiamą parapiją – juos tenkino kaimyninės bažnyčios. Maža to, iki artimiausios, esančios Pabradėje, ne 20, o 11 km, ir atitinkamai iki Karkažiškės – 13, Naujųjų Švenčionių – 14, o Sužionių – 18 km. Be to, pageidaujantieji iki šiol neturi jokio projekto, o tas valstiečių svirnas, kurį numatyta laikinai naudoti kaip koplyčią, vėliau imantis ir rekonstrukcijos, pasirodė esąs labai blogos būklės – „tik sienos ir stogas“. Buto kunigui taip pat nėra ir nerandama, kur jį įrengti. Galiausiai ir pats Tiškevičius iš tikrųjų nieko konkretaus nežada⁵⁴.

Tas, beje, yra visiškai suprantama – tuo metu per patikėtinius Arnionis valdė Jonas Tiškevičius (Jan Michał Tyszkiewicz, 1896–1939) – vyriausias Trakų Vokės šeimininkų, Jono Juozapo Tiškevičiaus (Jan Józef Tyszkiewicz, 1867–1903) ir Elžbietos Marijos Krasinskos (Elżbieta Maria Krasińska, 1871–1906), sūnus.

⁵² Koplyčios steigimo Arnionyse byla, 1923–1924. *LVI A*. F. 694. Ap. 3. B. 193. L. 1–6; Parapijos steigimo Arnionyse dokumentai, 1923–1925. *LCVA*. F. 51. Ap. 15. B. 213. L. 24–25.

⁵³ *LCVA*. F. 51. Ap. 15. B. 213. L. 37, 40.

⁵⁴ *LVI A*. F. 694. Ap. 3. B. 193. L. 7–7v.

Grafų valdų būklė buvo labai sudėtinga, tad visas dėmesys buvo telkiamas į ūkio tvarkymą, gausaus paveldėto turto gelbėjimą. Viename savo laišku 1924 m. Jonui Tiškevičiui šeimos įgaliotinis Bojomiras Stanevičius (Bojomir Staniewicz) rašė:

„Knišinui reikia 4 milijardų, Arnionims 6 milijardų <...>. Kas buvo nupirkta, vis dar neapmokėta <...>. Mediena, gulėjusi ant Žeimenos kranto, išplukdyta į Vilnių, nes kitaip būtų sugedusi, o už plukdymą neatsiskaityta, dėl locmanų Arnionių administracija neturi ramybės, taip šie įkyrėję. Parduoti medieną galima, bet su metiniu kreditu ir pinigų užtenka tik atsiskaitymams su locmanais, o kur dar nesumokėti mokesčiai, kurių sumos nuolat auga.“⁵⁵

Taigi tuo metu buvo rūpinamasi apskritai išlaikyti dvarą, tad parapijos steigimą grafai greičiausiai laikė pašaliniu klausimu ir neteikė jam didesnės reikšmės.

Antrindamas kun. Mažeikai valsčiaus inspektorius V. Jankovskis (W. Jankowski) Vilniaus valdybai raportavo, kad iš 1 241 gyventojų naujos parapijos pageidauja tik 16, t. y. tie, kurie patys Arnionyse gyvena⁵⁶. Į tokias ir panašias žinias buvo sureaguota atitinkamai – minties steigti parapiją Arnionyse atsisakyta, nes „nėra jokio realaus poreikio, o turint omenyje sudėtingą šio meto situaciją, kyla ir daug finansinių kliūčių“. Priimtas sprendimas du kartus per mėnesį atsiųsti kunigą iš Karkažiškės⁵⁷.

Ilgainiui ėmė aiškėti, jog toks sprendimas nepasiteisino. Jau 1927 m. kunigas Juozapas Šolkovskis (Józef Szolkowski) iš Karkažiškių arkivyskupui pranešė, kad situacija tik blogėja: „aplinkiniai gyventojai nebevaikšto į pamaldas, daugelis net neina velykinės išpažinties, kai kurie net miršta be kapeliono“. Pasirodo, kad iki šiol jis kartkartėmis atvykdavo laikyti šv. Mišių į „privatūs Tiškevičiaus namus Arnionių dvare“, tačiau arkivyskupas jam tą uždraudęs daryti, nors akivaizdu, kad vizitų poreikis iš tiesų buvęs⁵⁸. Vėlesnės korespondencijos šiuo klausimu neturime, tačiau tolesni įvykiai rodo, jog galiausiai buvo nusileista: 1933 m. gegužės 7 d. padėtas kertinis Arnionių koplyčios akmuo⁵⁹, o jau po poros metų, t. y. 1935 m. rugpjūčio 25 d., įvyko naujųjų maldos namų šventinimo iškilmės⁶⁰. Apie tai rašiusi spauda nurodo, kad ryškų vaidmenį čia suvaidino ir grafai Tiškevičiai, iš tiesų skyrę sklypą ir statyboms reikalingų medžiagų. Dvarininkų indėlių nurodo ir seniausieji Arnionių kaimo gyventojai, teigę, jog „toje vietoje prieš tai nieko nebuvo, Tiškevičius išskyrė bažnyčiai savo dvaro žemę, o tiems, kurie čia gabeno akmenis ir ją statė, padovanojo po 3 hektarus kiekvienam ir dar davė medienos namo statybai“⁶¹. Toks

55 Narkowicz 2010: 347. Citata iš laiško, saugomo asmeniniame Tiškevičių šeimos archyve.

56 *LČVA*. F. 51. Ap. 15. B. 213. L. 21.

57 Ten pat. L. 23.

58 *LVI*A. F. 694. Ap. 3. B. 193. L. 20.

59 *Z życia katolickiego* 1933: 359.

60 Szykowski 2000: 141.

61 Interviu su senosiomis Arnionių gyventojomis, 2014 08 30. Eleonoros Maskalianec pateikta informacija. Asmeninis autorės archyvas.

savininkų sprendimas neabejotinai susijęs su pakitusiu paties dvaro valdymu – XX a. 3-iojo deš. viduryje greta Jono Mykolo Tiškevičiaus ėmė figūruoti jaunėlio Mykolo Zigmunto (Michał Zygmunt Tyszkiewicz, 1903–1974) vardas. Kurį laiką, regis, buvę abiejų brolių priežiūroje, apie 1930 m. Arnionys jau minimi tik kaip pastarojo nuosavybė⁶², kartu atsiranda ir kitų pokyčių – pagal išgales tvarkomas rūmų vidus ir juos supęs parkas. Neilgai trukus dvare atsirado naujas veidas – neslepiamam artimųjų, ypač vyresniosios kartos, nusivylimui, 1931 m. Varšuvoje Tiškevičius vedė aktorę ir dainininkę Aną Mariją Petrušinską, arba Hanką Ordonovną (Anna Maria Pietruszyńska / Hanka Ordonówna, 1902–1950) ir kartu su ja parvyko į Arnionis. Nuo to laiko dvaras pamažu ėmė atgauti anksčiau turėtą rezidencijos statusą: nors atvykdavo tik šiltuoju metų laiku, tačiau Tiškevičiai šiai vietai teikė ypatingą reikšmę – šeiminkus čia lankydavo Vilniaus ir Varšuvos inteligentija, o rūmai ir parkas tapo itin mėgstama dvaro ponios repeticijų ir pasivaikščiojimų erdve. Tokiame kontekste naujai statomų maldos namų fundacija atrodo natūrali su vieta besimezgančių santykių tąsa. Beje, čia galima pridurti, kad koplyčia pastatyta remiant ne tik Arnionių savininkams: skelbta, kad būta Pasienio gynybos korpuso vadovybės bei „visų apylinkių, o kartu ir visos Lenkijos gyventojų paramos“⁶³.

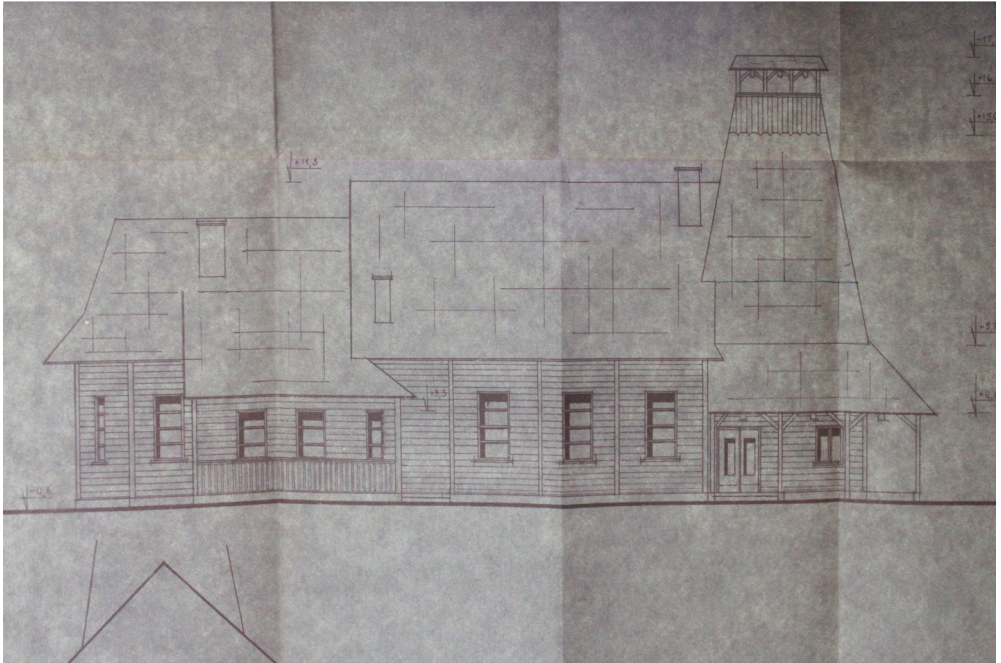
Tad kaip gi atrodė taip ilgai laukta naujoji Arnionių koplyčia? Į šį klausimą atsakantis šaltinis yra kiek netikėtas – Utenos apskrities archyve saugoma byla, skirta sovietmečiu dvare veikusio žuvininkytės ūkio kultūros namų rekonstrukcijai. Joje esantys 1960 m. brėžiniai neginčijamai rodo, kad Molėtų krašto muziejuje esanti fotografija iš tiesų vaizduoja čia tarpukariu pastatytus maldos namus (4 pav.), mat remontuojamas klubas pasirodo besąs ta pati koplyčia⁶⁴: su niekuo nesupainiojamas aukštas stogas, prieangis ir pietinės Lenkijos architektūrai būdingas regioninis stilius, taip gluminęs tyrimo pradžioje. Deja, nei šie neabejotinai vertingi brėžiniai, nei anksčiau minėta spauda vienos įdomiausių mįslių neįmena – lieka neaišku, kas buvo pirminio maldos namų projekto autorius. Galima tik paminėti, kad tai nebuvo vienintelė tokios architektūrinės raiškos šventovė regione – lygiai tais pačiais 1935 m. Pavilnyje iškilo panašios stilistikos Vilniaus miesto architekto Stepono Naremskio (Stefan Nareński, 1892–1966) suprojektuota Kristaus Karaliaus ir Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčia.

Akivaizdu, kad originali pastato forma iki mūsų dienų neišliko. Kada prasidėjo pirmieji Arnionių koplyčios praradimai? Vietiniai gyventojai sutartinai laikosi versijos, kad nemaža žalos padaryta karo metais: iš koplyčios bokšto vokiečiai apšaudė rusų karius, o pastarieji atsakę artilerijos sviediniu, pataikiusiu tiesiai į maldos namus ir sunaikinusių viduje buvusį altorių. Tokį pasakojimą iš dalies

62 Arnionių dvaro hipotekos knyga, XX a. I pusė. *LCVA*. F. 130. Ap. 1. B. 15195.

63 *Z życia katolickiego 1933*: 359.

64 Techninė dokumentacija Arnėnų žuvų ūkio kultūros namų pastato kapitaliniam remontui-rekonstrukcijai atlikti, 1960. *UAA*. F. 426. Ap. 1. B. 71. L. 6.

4 pav. Arnėnų žuvininkystės ūkio kultūros namų projektas [buvusi koplyčia], 1960. UAA. F. 426. Ap. 1. B. 71. L. 6

patvirtintų ir kelios eilutės oficialiuose dokumentuose: kai 1949 m. buvo duotas nurodymas arnioniškę koplyčią uždaryti ir perleisti ją kaimo klubo reikmėms, užsiminta, kad „ja jau nuo 1939 m. niekas nesinaudoja“⁶⁵, nors galima rasti užuominų, kad šv. Mišios dar atlaikytos ir 1944 m. gruodį⁶⁶. Bet kuriuo atveju netrukus pastatas galutinai prarado savo pirminę paskirtį, o jame buvusios meno vertybės išblaškytos: koplyčios likimą trumpai aptarusio Valdo Gečio teigimu, varpas patekęs į netolimą Karkažiškės šventovę, bažnytinės vėliavos – į kitapus ežero esantį Joniškį, paveikslai atsidūrė Pavoverės bažnyčioje⁶⁷, o dalis turto buvo tiesiog išgrobstyta⁶⁸. Vienintelis objektas, kurį pavyko rasti, – tame pačiame Molėtų krašto muziejuje saugomas Arnionių koplyčios kupolą puošęs kryžius (5 pav.).

1960 m. rekonstrukcijos metu pastatas, bent jau išorėje, dar buvo išlaikęs senąją formą – trūko tik išraiškingojo kupolo. Nežinia, ar šis žuvininkystės ūkio užsakytas projektas buvo įgyvendintas, aišku tik tai, kad dar vėlesniais metais čia buvo

⁶⁵ Susirašinėjimas su apskričių ir miestų vykdomaisiais komitetais vietinio ūkio vystymo, žemės ūkio produktų ir miško paruošų, miestų ir kaimų kapinių sutvarkymo, maldos namų uždarymo, kadrujų ir kt. klausimais, 1949. *LCVA*. F. R–754 (3). Ap. 13. B. 218. L. 162.

⁶⁶ Raštelis apie Arnionyse atlaikytas šv. Mišias, 1944 12 11. *LMAVB RS*. F. 318. B. 5846. L. 1.

⁶⁷ Jokių inventorių ar priėmimo-perdavimo aktų rasti nepavyko. 2016 m. rudenį kalbant su kun. Deimantu Braziliu šis užsiminė, kad Pavoverės bažnyčioje iš tiesų yra meno kūrinių, kurie „akivaizdžiai atkeliavę iš kitur“, tačiau nieko plačiau šiuo klausimu nesužinota.

⁶⁸ Gečys 2016: 69.

5 pav. Senosios Arnionių koplyčios kryžius, 2011. MKM.
A. Bimbirytės-Mackevičienės nuotrauka

karai galutinai ją sunaikino. Pirmosios rašytinės žinios apie čia buvusius katalikų maldos namus yra iš XVIII a. II pusės, kai dvarą valdė Antanas Mykolas Špirka. Tiek ši, tiek vėlesnių šeimininkų Kostrovickių įsteigta dvaro koplyčia turėjo būti medinis dvaro rūmų teritorijoje stovėjęs pastatas. Dabartinė Arnionių Šv. Mergelės Marijos koplyčia stovi kitoje vietoje nei jos pirmtakės, toliau nuo dvarvietės. Jos atsiradimą lėmė 1923 m. nubrėžta Lietuvos-Lenkijos demarkacinė linija, dėl kurios parapinė Joništkio Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčia atsidūrė Lietuvos valstybės teritorijoje. Iš karto po šių įvykių vietiniai gyventojai patys inicijavo naujos šventovės statybą, tačiau Bažnyčios valdžia sumanymo nepalaikė. Tik 1933 m. padėtas kertinis akmuo, o 1935 m. koplyčia pašventinta. Naujieji maldos namai nebuvo skirti tik dvaro gyventojams, tačiau tuo metu čia šeimininkavę grafai Tiškevičiai ženkliai prisidėjo prie jų atsiradimo – skyrė

įrengta aštuonmetė mokykla, veikusi iki pat 1990 metų⁶⁹. Ją uždarius, pastatas vėl kurį laiką stovėjo neprižiūrimas ir tik visai neseniai Pabradės kunigo Vido Smagurausko iniciatyva 2002 m. jis įgijo šiandieninį pavidalą ir atvėrė duris tikintiesiems.

Išvados

Ankstyviausias pirminis šaltinis, neginčijamai rodantis Arnionyse buvus maldos namus, yra iš XVII a. vidurio, t. y. 1643 m., o literatūroje dažnai minimi 1498 m. kol kas lieka nepatvirtinti. XVII a. I pusėje veikusi koplyčia buvo protestantiška. Jos fundatorius – Radviloms artimas aktyvus šios konfesijos rėmėjas Dovydas Šveikovskis, Arnionyse įkūręs šeimos rezidenciją ir čia buvusią koplyčią numatęs savo amžinojo poilsio vieta. Panašu, kad po savininko mirties koplyčia nebesinaudota, o XVII a. viduryje

⁶⁹ Ten pat.

sklypą iš dvaro žemių ir reikalingų medžiagų. Pastatas buvo vadinamojo Zakopanės stiliaus, būdingo pietinei Lenkijai, tą įrodo surasti 1960 m. brėžiniai. Pirminę savo išvaizdą kopyčia prarado per Antrąjį pasaulinį karą ir vėlesnes rekonstrukcijas, kai čia buvo įrengti Arnionių žuvininkystės ūkio kultūros namai, o po to – aštuonmetė mokykla. Paskutinė rekonstrukcija baigta 2002 metais.

Arnionių maldos namų istorija tiesiogiai siejasi su dvaro raida – iki pat XIX a. II pusės tai buvo privati dvaro kopyčia. Keičiantis valdos šeimininkams, kito ne tik šventovės išvaizda, konfesinis pobūdis, bet ir lokacija.

Gauta 2017 01 16
Priimta 2017 01 19

Santrumpos

- AGAD* – Centrinis senųjų aktų archyvas Varšuvoje
AR – Radvilų archyvas (Centriniame senųjų aktų archyve Varšuvoje)
BNIA – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Minske
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LMAVRS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
LNBRS – Lietuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MKM – Molėtų krašto muziejus
UAA – Utenos apskrities archyvas

Šaltiniai ir literatūra

1. Arnėnai. *Lietuvių enciklopedija*. T. I. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953: 290.
2. Augustyniak, U. Globėjo pareigos tarnybininkams ir klientams, remiantis Kristupo II Radvilos (1585–1640) klientelės pavyzdžiu. Lūkesčiai ir tikrovė. *Lietuvos istorijos metraštis*. 2002. 1. Vilnius: LII leidykla, 2003.
3. Gečys, V. *Tvenkinių kvapas*. Vilnius: Lietuvos hidrobiologų draugija, 2016.
4. *In exequias Illustrissimi Principis D. Janussii Radivilli etc. Kopyliae Ducis, Sacri Romani Imperi Principis, Vilenensis, Capitanei Borisoviensis, Domini in Lichtenberg etc. etc.* Parentalia perorata a Stephano Szwycowski Anno a partu Virginis 1621. Lubecae ad Chronum In typographia Petri Blasti Kmitae.
5. Janonienė, R. *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius: Aidai, 2010.
6. Kurczewski, Ks. J. *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezy wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.
7. [Legowicz, J.] *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego z przydatkiem niektórych Pieśni pobożnych przez Jednego Kapłana djecezy Wileńskiej zebrany y do druku podany*. W Wilnie w drukarni J. K. M. y Rzeczypospolit. XX. Scholarum Piarum roku pańskiego 1776.
8. *Lietuvos Metrika (1494–1506)*. Knyga Nr. 6, Užrašų knyga 6, įrašas Nr. 280, 1498 06 27. Parengė A. Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2007: 185.
9. Łukaszewicz, J. *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. T. 2. Poznań: w Drukarni Orędownika, 1843.
10. Narkowicz, L. *Tyszkiewiczowie z Waki*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2010.

11. Prokop, K. R. Nowożytnie inskrypcje ze świątyń Bernardyńskich na Litwie i Białorusi (XVI–XVII w.). *Litua-no – Slavica Posnaniensia. Studija Historica*. T. 12. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007: 153–154.
12. Ragauskienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*. Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2002.
13. Railaitė, A. Šveikauskų genealoginė savimonė. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 4. Vilnius: LII leidykla, 2012: 187–205.
14. Szykowski, T. „*Blyskawica*“ na ziemi Sużańskiej. Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2000.
15. Uziębło, L. Orniany. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 7. Warszawa: nakł. Władysława Walewskiego, 1886: 595.
16. Z życia katolickiego. *Przewodnik katolicki*. 1933 06 04: 359.

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

Tracing the chapels of Arnionys estate

Summary

The article discusses the history of a chapel in Arnionys, provides new information about its benefactors and proves its direct relation to Arnionys estate.

According to Lucjan Uziębło, the first church or chapel in Arnionys was built already in the late 15th century, although the original sources move this event to the first part of the 17th century. At that time, a wealthy protestant Dawid Szweykowski established his main residence in Arnionys and built a chapel as the place for his own eternal rest. After Szweykowski's death in 1644, its significance began to decline, while the Russo-Polish War in the middle of the 17th century utterly ended its existence.

The document dated 1780 enumerates the personalities left after the death of Antoni Szyrka and provides the first evidence of a Catholic chapel in Arnionys. The list leads to presume that Szyrka's chapel was an individual and most probably wooden building. The same characteristics can be attributed to Kostrowicki's sanctuary as well, which should have been established in the late 18th century and functioned irregularly until the second part of the 19th century.

In spite of the fact that the location of the chapels mentioned above is still unknown, it is clear enough that the present building does not stand in the same place. Its presence is a direct result of the Lithuanian-Polish demarcation line drawn in 1923, which separated the parishioners from their parochial church in Joniškis. The idea of a new church was initiated by the community just after the events. However, their plans were started to realize only in 1933. The newly built chapel was consecrated under the title of St. Mary the Virgin in 1935. While it was a public sanctuary, the plot and building materials were donated by the Count Michał Zygmunt Tyszkiewicz, who was the owner of Arnionys estate at that time. The building itself had a rather unusual character more typical of southern Poland than of Vilnius region. Unfortunately, the author of the project remains still unknown.

The major losses were caused by the World War II and subsequent reconstructions during the Soviet times, when the chapel was turned into a cultural centre and later an octennial school. Despite the significant changes in its appearance, the chapel in Arnionys remained in its original inter-war location and was restored to the catholic community in 2002.

KEYWORDS: Arnionys, chapel, estate, Dawid Szweykowski, Szyrka, Kostrowicki, Michał Zygmunt Tyszkiewicz